

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 30^η τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1927.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ Ἐταῖρος κ. Γεώργιος Σωτηρίου ἀνέλυσε τὰ σπουδαιότερα τῶν ξένων ἔργων τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν (1925 καὶ 1926) τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην, ἤτοι τὸ ἔργον τοῦ Guil. de Jerphanion περὶ τῶν ὑπογείων ἐντὸς βράχων ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας, τὸ τοῦ Or. Tafrafi περὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ρουμουνικῶν κειμηλίων τοῦ ἐν Μολδαυίᾳ μοναστηρίου τῆς Πούτνας, τὴν β' ἔκδοσιν τοῦ περὶ Βυζαντινῆς τέχνης ἐγχειριδίου τοῦ Charl Diehl καὶ τὸ βιβλίον τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Πιράγᾳ Σεμιναρίου τοῦ Κοντακῶφ, τὸ περιέχον μελέτας Βυζαντινολογικὰς εἰς μνήμην τοῦ Νικοδήμου Κοντακῶφ ἀφιερωμένας.

Ἐν τῇ ἀνακοινώσει του ὁ κ. Σωτηρίου ἐτόνισε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων σοφῶν διὰ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην καὶ ἐξήγησε τοὺς λόγους τοὺς προκαλοῦντας τοῦτο, ἐχαρακτήρισε δ' ἅμα δι' ὀλίγων τοὺς ξένους Βυζαντινολόγους καὶ ἰδίᾳ τὸν ἀποθανόντα Κοντακῶφ, οὗτινος ἀφηγήθη τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου τοῦ Guil. de Jerphanion ἐτόνισε τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ Χριστιανικὴ τέχνη τῆς Ἀνατολῆς ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν τέχνης καὶ ἰδιαίτατα τῆς Βυζαν. ζωγραφικῆς.

Συνεδρία 31^η τῆς 20^{ης} Φεβρουαρίου 1927.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ Ἐταῖρος κ. Παντελῆς Ζωγράφος ὠμίλησε περὶ τῆς τέχνης ἐν τῇ μέσῃ Εὐβοίᾳ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα.

Ὁ κ. Ζωγράφος, ἀφ' οὗ ἐξέθηκεν ἐν συντόμῳ τὴν ἱστορίαν τῶν μεσαιωνικῶν συνοικισμῶν τῆς Εὐβοίας καὶ ἰδίᾳ τῆς κοιλάδος τοῦ Ὁξυλίθου τῆς κατεσπαρμένης ἀπὸ συντριμματα καὶ ἐρείπια μεσαιωνικῶν ναῶν, καὶ τοῦ παρὰ τὸν Ὁξύλιθον λόφου τῆς Ποταμιᾶς, ὅπου ὑπάρχουσι Πελασγικὰ τεῖχη, θεμέλια ἀρχαίων οἰκιῶν καὶ θραύσματα ἀρχαίων ἀγγείων καὶ κιονοκράνων, ἐνδιέτριψεν ἰδιαιτέρως περὶ τὴν ἔρευναν τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ἐν Ὁξυλίθῳ ναῶν τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ ἐν Σπηλιᾷ ναοῦ Παναγίας

τῆς Ὀδηγητρίας, τοῦ ἐν τῷ Χωρίῳ Πυργί ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ ἐν Μακρυχωρίῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Πάντες οἱ ναοὶ οὗτοι ἐτοιχογραφήθησαν, κατὰ τὸν ἀνακοινοῦντα, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1300 - 1370 ὑπὸ καλλιτεχνῶν, πιθανώτατα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταπεμφθέντων, οἵτινες εἰργάσθησαν κατὰ τρόπον ἐλεύθερον, μὴ ἀκολουθοῦντες δῆλα δὴ τὰ διδάγματα οἰασθήποτε ἐρμηνείας τῶν ζωγράφων.

Αἱ εἰκόνες τῶν ζωγράφων τούτων, οἵτινες εἶναι ἄξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ καλλιτέχνου, ἐξωγραφήθησαν δι' ὀρυκτῶν χρωμάτων, κατὰ τὸν τρόπον τῆς πηκτογραφίας καὶ εἶναι οὐχὶ πτυχωταί, ἀλλὰ εἰς ἀνεπτυγμένας ἐπιφανείας, ὁμοιάζουσαι ἐν πολλοῖς πρὸς τὰς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυστρᾶ. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τοιχογραφίαι, ὧν δείγματα πολλὰ ἐπέδειξεν ἀντιγράψας ὁ κύριος Ζωγράφος, εἶναι σπουδαῖαι καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἐνδυμασιολογίας κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὡς καὶ διὰ τὴν ἔρευναν τῶν οἰκογενειακῶν Εὐβοϊκῶν ἐπιθέτων (Ἄμπελᾶς - Βουλινὸς - Ταμισᾶς - Παχυμέρης - Μελιδώνης κ.τ.λ.). Ἐν τέλει τῆς ἀνακοινώσεώς του ὁ κύριος Ζωγράφος ὠμίλησε καὶ περὶ τῶν ἐν τοῖς τοίχοις τῶν ναῶν ἀκιδογραφημάτων, ἅτινα ὄντα τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, δίδουσιν εἰκόνα τῶν πλοίων καὶ τοῦ πειρατικοῦ βίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Συνεδρία 32^α τῆς 12^{ης} Νοεμβρίου 1927

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ Ἐταῖρος κύριος Φαίδων Κουκουλῆς ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς σημασίας καὶ ὀρθογραφίας Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν τινων ἐπιθέτων.

Ὁ ὁμιλητὴς εἰσηγούμενος ἀνέπτυξε πῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξέφερον τὰ σημερινὰ ἐπίθετα, ἐξήγησεν ὅτι ἐπίθετον τότε ἐσήμεναι ὅ,τι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες λέγουσι παρατσούκλι ἢ παρανόμι καὶ ἔπειτα ἐνδιέτριψε περὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐνεφανίσθησαν τὰ ἐπίθετα, ὅφ' ἦν ἡμεῖς ἐννοοῦμεν ἐννοίαν.

Μετὰ ταῦτα εἰσερχόμενος εἰς τὸ κύριον θέμα του ἠρμήνευσε τὰ ἑξῆς ἐπίθετα α') Γ α ρ ᾶ ς ὁ κατασκευάζων ἢ πωλῶν γάρου (περὶ ἧς λέξεως ὠμίλησε διὰ μακρῶν), β') Ἄ δ ρ ᾶ λ ε σ τ ο ς ἢ Ἄ ν δ ρ ᾶ λ ε σ τ ο ς, ὁ ἄξεστος, ἐκ μεταφορᾶς τοῦ χονδραλεσμένου σίτου, γ') Ἄ σ τ ρ α γ α λ ῖ ν ο ς, σκωπτικῶς παρὰ τὸ πτηνὸν ἀσιρόγληνος ἢ Ἄστραγαλῖνος, δ') Β ο ρ ρ α δ ι ὠ κ τ η ς ὁ διὰ μαγικῶν μέσων ἀποδιώκων τὸν βορρᾶν, ἐπίθετον ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀρχαῖον κωλυσανέμας καὶ ἀνεμοκοίτης, ε') Γ ρ ι π ο ν η σ ι ὠ τ η ς Γ ρ ι π α ῖ ο ς, Γ ρ ι π ι ὠ τ η ς καὶ οὐχὶ Γ ρ υ π ο ν η σ ι ὠ τ η ς, Γ ρ υ π α ῖ ο ς, Γ ρ υ π ι ὠ τ η ς ὁ καταγόμενος ἐξ Ἐγρίπου ἢ Γριπονησίου (Εὐριπονησίου, Εὐβοίας), ς') Κ ο υ-

κουμᾶς ὁ κατασκευάζων τὰ πῆλινα ἢ μετάλλινα ἄγγεῖα, κουκούμια (λατ. cucurbita), ζ') Μαλλωταράς, ὁ κατασκευαστὴς μαλλωταρίων, μαλλίνων σαγισμάτων χρησιμοποιοιμένων ὡς στρωμάτων, η') Μελιγαλάς ὁ πωλῶν μελιγάλα (μεῖγμα δροσιστικὸν καὶ τονωτικὸν μέλιτος καὶ γάλακτος), θ') Μεσαλάς, ὁ κατασκευάζων καὶ πωλῶν μενσάλια, ἤτοι ἐπιτραπεζίους ὀθόνας, ι') Παλασιολόγος ὁ ἀγοραστὴς καὶ μεταπωλητὴς παλαιῶν ἀντικειμένων, ὑφ' ἣν σημασίαν καὶ σήμερον ἔτι φέρεται ἡ λέξις, ια') Φωκῆς, οὐχὶ παρὰ τὸ Φωκίων, ἀλλ' ὁ κατασκευάζων πῆλινα πύραυνα, φωκία κατὰ τὸν μεσαιῶνα καλούμενα, ιβ') Βουτσινᾶς οὐχὶ ὁ βουτσίων κατασκευαστὴς, ἀλλ' ὁ κατασκευάζων βούτσινα (βούκινα, λατ. bucinos) ἤτοι σάλπιγγας καὶ ιγ') Ἡπῆτης, οὐχὶ Ἡπίτης παρὰ τὸ ἡπάω, ὁ ἀκεστὴς τουτέστι.

Συνεδρία 33ῃ τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1927.

Προεδρεία τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ κ. Ν. Καλογερόπουλλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν, ἣς τὸ θέμα «Νέαι ὅλως ἀπόψεις περὶ τῆς τέχνης τοῦ ἁγίου Ὄρους». Ὁ κ. Καλογερόπουλλος ἐν ἀρχῇ τῆς ἀνακοινώσεώς του εἶπεν ὅτι ἐν τῇ ἐρεύνη τῆς Ἀγιορειτικῆς τέχνης ἐπεκράτησαν πλάναι ἐκ μέρους ἡμετέρων καὶ ξένων ἐρευνητῶν, ὧν τινα ὀνόματα ἀνέφερε, προελθοῦσαι αἱ μὲν σκοπίμως, αἱ δὲ καὶ ἐξ ἐλλείψεως καλλιτεχνικοῦ αἰσθητηρίου. Μεταξὺ ἄλλων ἐτόνισεν ὅτι μεταθέτουσι τὴν ἐν Ἄθῳ Ἑλληνικὴν καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν καὶ πιστεύουσιν εἰς τὴν ὑπαρξίν ζωγράφου Πανσελήνου ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, προσώπου, κατ' αὐτόν, ἀνυπάρκτου.

Κατὰ τὸν ἀνακοινοῦντα, οἱ ἐρευνηταὶ παρημέλησαν τὴν ἀκριβῆ μελέτην τῶν ἐν Ἀγιορειτικοῖς κώδιξιν εἰκόνων καὶ ἰδιαίτατα τῶν ὑπ' ἀριθ. 92 Βατοπεδίου καὶ 111 καὶ 133 Λαύρας, οἵτινες ἔχουσι θεμελιώδη ἀξίαν διὰ τὴν καταγωγὴν, ἐξέλιξιν καὶ τεχνικὴν τῶν εἰκονογραφιῶν, πρὸς ἃς καὶ ἀμεσώτατα συνδέονται.

Ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐξηκολούθησε, δημιουργεῖται ἐν Ἄθῳ τέχνη διαρκῶς ἀναδημιουργουμένη, ἣς δείγματα ἔχομεν ἐν τε χειρογράφοις, μωσαϊκοῖς καὶ ταῖς φορηταῖς εἰκόσιν, ὧν δείγματά τινα ἐκ τοῦ 18' αἰῶνος ἀνήκουσιν εἰς μεγαλοφυᾶ καλλιτέχνην. Κατὰ τὸν 17' αἰῶνα ἔχομεν ἐν Ἄθῳ, καὶ δὴ ἐν τῷ Πρωτάτῳ, Βατοπεδίῳ καὶ Χελανδαρίῳ, τὴν μεγάλην τέχνην τῶν Παλαιολόγων, τῆς ὁποίας οἱ ὕστατοι ἀντιπρόσωποι τὴν μετέδωκαν εἰς Μακεδονίαν καὶ ἄλλας χώρας.

Ὡμίλησε κατόπιν περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 18' αἰῶνος δημιουργηθείσης μεγάλῃς τῶν Κρητῶν τέχνης, περὶ τριῶν ἀντιπροσώπων τῆς ὁποίας, Θεοφάνους,

Ζώρζη καὶ Ἀντωνίου διέλαβε, προσπαθήσας νὰ καθορίσῃ καὶ τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἀντωνίου, ὃν θεωρεῖ ἀρχηγὸν τῆς σχολῆς.

Ἐν τέλει ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν, ἵνα πάντες οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι καὶ εἰδικοί Βυζαντινολόγοι συνεργασθῶσι πρὸς δημοσίευσιν βιβλίου περιλαμβανοντος τὰ ἀληθῆ περὶ τῆς τέχνης τοῦ Ἀθω.

Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἀνακοινώσεως, ὁ κ. Γ. Σωτηρίου παρατηρεῖ, ὅτι ὁ τίτλος αὐτῆς δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ λεχθέντα.

Αἱ πασίγνωστοι διὰ τῶν Σιμωνίδου καὶ Οὐσπένσκη διαδοθεῖσαι πλάναι εἶναι παλαιοτάτη ἱστορία ἐξαντληθεῖσα ἤδη (βλ. Πρόλογον «Ἐρμηνείας τῶν ζωγράφων» ἔκδ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως), καθὼς καὶ ἡ συζήτησις περὶ μυθικοῦ ἢ μὴ τοῦ προσώπου τοῦ Πανσελήνου (Didron, Brockhaus, Λαμπρος κλπ.).

Πρόβλημα ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺ ἡ ἐποχὴ τῆς δράσεως τοῦ Πανσελήνου καὶ ἐπομένως ἡ χρονολόγησις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Πρωτάτου, κυμαινομένη ἀπὸ τοῦ 11^{ου} μέχρι τοῦ 16^{ου} αἰ. Κατόπιν ὁμως τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς τεχνοτροπίας καὶ εἰκονογραφίας των, καθωρίσθη ἡ ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων (β' ἔκδ. Brockhaus, Millet, Σωτηρίου εἰς ἄρθρον περὶ τέχνης τοῦ Ἀθω ἐν Ἐγκυκλοπ. Λεξικῶ Ἐλευθερουδάκη).

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, ἀπεδίδοντο ἀνέκχθεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν (ἐν τῇ α' ἔτι ἔκδ. τοῦ Manuel τοῦ Diehl), καθὼς καὶ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Χελανδαρίου, αἱ ἐλθοῦσαι τὸ πρῶτον ἐσχάτως εἰς φῶς (βλ. τὸ νέον ἔργον περὶ Ἀγ. Ὄρους τοῦ Millet, Πίν. 59 - 80).

Ἡ ἄποψις τῆς σχέσεως τῶν μικρογραφιῶν τοῦ 11^{ου} αἰ. πρὸς τὴν τέχνην τοῦ 14^{ου} εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ παλαιότερα (Κοντακῶφ) καὶ θεμελιώδη ζητήματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ὅπερ ἀπετέλεσεν ἡδη τὸ κύριον θέμα τοῦ ὀγκώδους ἔργου τοῦ Millet (Recherches sur l'iconographie de l'Évangile).

Ἀφ' ἑτέρου τὸ νὰ δέχεται ὡς μόνον κέντρον κατὰ τὸν 14^{ον} αἰ. τὸ ἅγιον Ὄρος, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ «μετεδόθη ἡ τέχνη εἰς Μακεδονίαν καὶ τὰς ἄλλας χώρας», δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ οὐχὶ ὡς νέα ἄποψις, ἀλλ' ὡς ἄγνοια τῶν καλλιτεχνικῶν κέντρων τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων. (Πρβλ. διὰ τὴν σημασίαν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 14^{ον} αἰ. τὰ τοῦ Tafrafi, τῆς Κων/πόλεως τὰ τῶν: Ainalon, Ebersolt, Millet καὶ Diehl, Manuel β' ἔκδ. σελ. 791).

Ἡ διάκρισις τέλους Μακεδονικῆς καὶ Κρητικῆς σχολῆς ζωγραφικῆς ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου πλημμελῶς ἐξετέθη, αὐθαίρετος δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀνακρίσις ἀρχηγοῦ τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ὡσὰν αὕτη νὰ περιωρίζετο εἰς τὸν Ἀθω.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀντιπαρατηρεῖ ὁ κ. Καλογερόπουλλος ὅτι, ὁμιλῶν περὶ τῶν πλανῶν καὶ διαστροφῶν, ἠθέλησε νὰ τονίσῃ ὅτι αὐταὶ σκοπίμως διεδόθησαν. Πανσελήνος εἶπεν ἔπειτα καὶ τοιχογραφίαι Πρωτάτου πρέπει νὰ

χωρισθῶσι. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν τὸν αὐτὸν τεχνίτην ἔργων, τὰ ὁποῖα τεχνικῶς διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐν πολλοῖς.

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Βατοπεδίου ἀπεδίδοντο εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων οὐχὶ ἀνεπιφυλάκτως, ἀλλὰ μετὰ δισταγμοῦ καὶ μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν ὅτι ἔχουσιν ἀνανεωθῆ σχεδὸν πᾶσαι. Αὐτὸς ὅμως εὗρεν ἀλωβήτους πλείστας παλαιάς, ὧν τὴν παλαιότητα δύναται εὐκολώτατα ν' ἀποδείξῃ εἰς καλλιτέχνης.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μικρογραφίας τοῦτο ἠθέλησε νὰ τονίσῃ ὅτι δύναται ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης πολλῶν τοιχογραφιῶν πρὸς μικρογραφίας ἐν ὠρισμένοις κώδιξι ν' ἀγάγῃ εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς ἀντιγραφῆς ἐκείνων ἐκ τούτων.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος δὲν θεωρεῖ ὡς μοναδικὸν κέντρον τέχνης κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, θαυμάζει ὅμως τὴν ἐν αὐτῷ καλλιτεχνικὴν ἀκμὴν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

Ὅμιλῶν περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν χρωμάτων διαφορῶν εἰκόνων ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι τὰ εἰς τὸν Πανσέληνον ἀποδιδόμενα ἔργα δίστανται ῥυθμικῶς τὰ μέγιστα, ἡ διαφορὰ δ' αὕτη ὑποδεικνύει διαφορὸν τεχνίτας, μαθητὰς τοῦ Ἄντωνίου, κατ' αὐτόν.

Νομίζει τέλος ὅτι ὁ Ἄντωνιος ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς σχολῆς καὶ ἐπιφυλάσσει ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐν τῇ τέχνῃ θέσιν αὐτοῦ ὡς ἄλλοτε ἀποκατέστησε καὶ τὴν τοῦ Δαμασκηνοῦ.